

Teologie stvoření a přírodní vědy nejen v období 1500–1700

Nad monografií Lucie Kolářové

Ctírad Václav Pospíšil

Monografii Lucie Kolářové¹ měla být původně předmětem běžné recenze. Jenomže podnětů, na něž jsem postupně reagoval, bylo tolik, že text přesáhl rámec výše uvedeného žánru, a tak se postupně zrodila nyní představovaná studie, která je jak příspěvkem k problematice teologie stvoření a jejího poměru k přírodním vědám, tak zároveň vykazuje rysy rozsáhlejší recenze. V následujícím textu se z uvedeného důvodu prolíná postupná analytická a hodnotící prezentace předmětné knihy s reflexí problematiky teologického promýšlení stvoření i jejího poměru k přírodním vědám obecněji.

V prvním oddílu této studie se budu zabývat východisky knihy kolegyně Kolářové, což mi zároveň umožní načrtnout některé základní stavební kameny křesťanské teologie stvoření. Následně se zaměřím na problematiku poměru teologie k rodící se přírodní vědě do roku 1600. V předposledním bodu se stručně zamyslím nad problematikou tak zvané fyzikoteologie, která spadá převážně do období sedmnáctého století. V závěru si dovoluji vyslovit celkové hodnocení výchozího odborného textu.

1. ZAČLENĚNÍ KNIHY DO RÁMCE TEOLOGICKÝCH DISCIPLÍN, JEJÍ VÝCHODISKA, PROBLEMATIKA „STVOŘENOSTI“

V první řadě si dovoluji konstatovat, že kniha kolegyně Kolářové tematicky spadá do oblasti fundamentální teologie, protože právě jí přísluší zabývat se styčnými a často také třecími plochami mezi teologií na jedné straně a přírodními vědami na straně druhé. Právě poctivé bádání

---

¹ Srov. Lucie Kolářová, *Stvoření, nebo příroda? K hermeneutickému potenciálu stvořenostního myšlení ve vztahu k přírodě v období raného novověku*, (= LKSP) Praha: Pavel Mervart, 2018, 246 stran, ISBN 978-80-7465-343-8.

v oblasti dějin mentálních struktur může napomoci k překonávání řady nepodložených a ideologických předsudků, což je také jeden z významných přínosů předmětného díla. Monografie o problematice rodící se moderní přírodovědy z pohledu dějin teologie je bezesporu vítaná a potřebná nejenom z výše uvedeného hlediska, ale také proto, že autorka se jako teoložka poctivě zabývá obdobím raného novověku, jemuž byla z daného hlediska v naší teologické literatuře doposud věnována pozornost pouze velmi výběrová, nebo dokonce žádná. Přistupme tedy k prezentaci jednotlivých částí knihy.

V úvodu² jsme seznámeni s předmětem výzkumu, kterým je, jak již bylo naznačeno, problematika raně novověké podoby teologického výkladu přírody v oblasti teologie tvoření, respektive příslušné metodologické a epistemologické proměny.³ Autorka vícekrát připomíná, že v dotyčném období let 1500–1700 neexistovala vyhraněná přírodověda a že valná většina badatelů v oboru rodící se přírodovědy zároveň dobře znala a pěstovala filosofii i teologii, s čímž každý znalec musí souhlasit, nicméně je zároveň nutné připomínat to těm, kdo skutečnými znalci nejsou. Nyní si dovolím dvě zamyšlení, která nejsou míněna jako kritika, nýbrž spíše poukazují na potenciál díla kolegyně Kolářové provokovat nás k přemýšlení.

V rámci úvodu se hovoří o proměně paradigmatu, což by měl být přechod od konečného k nekonečnému kosmu.⁴ Autorka čerpá tato tvrzení z určité druhotné literatury. Dovolím si však kriticky konstatovat, že se jedná o tvrzení značně nejasné. Mohlo by se jednat o nekonečnost prostorovou, časovou, ale také o hyperbolické vyjádření fascinujících rozměrů kosmu. Časová nekonečnost kosmu je dnes vědecky vyvrácena, protože počátek v podobě velkého třesku je v určitém slova smyslu mezním bodem, tedy jedním „koncem“ běhu našeho času, což se mělo podle empirických dat astronomie „odehrát“ přibližně před třinácti a půl miliardami našich pozemských let. S prostorovou nekonečností našeho kosmu je to také problematické, i když jeho nám zatím neznámý „tvar“ ve své nevyhnutelné materiální konečnosti nemusí vykazovat žádné hranice.⁵ Bezhraničnost a nekonečnost jsou dva odlišné poj-

² Srov. LKSP, s. 9–20.

³ Srov. LKSP, s. 11.

⁴ Srov. LKSP, s. 12. Podobná tvrzení se vyskytují v předmětné knize na více místech.

⁵ Prostor neexistuje sám o sobě, ale pouze jako časoprostor coby projev existence materiálního jsoucna. Požadavek nekonečného prostoru bez materie a času je jakousi apri-

my. Kosmos může být nekonečný jediňe potenciálně, protože aktuální nekonečnost se vymyká zdravému rozumu, jeňz dobře ví, že složenost z vymezených, konečných kvant implikuje nevyhnutelně celkovou konečnost daného souboru.⁶ Poslední tvrzení je nikoliv interpretačně filosofické, nýbrž matematické. Čtenář by tudíž měl danou výpověď v knize kolegyně Kolářové chápat jako hyperbolické vyjádření propastné obrovitosti kosmu v protikladu k tomu, jak „nepatrný“ byl vesmír v představách našich předchůdců v 16. a 17. století a dříve, a nikoli jako nekonečnost v absolutním slova smyslu. Takový význam slova „nekonečný“ je pro vědecky formovaný rozum stravitelný. Je pochopitelné, že kolegyně Kolářová může mít na danou záležitost jiný názor, pročez prohlašuji, že na případnou věcnou diskusi se těším.

V titulu práce se objevuje výraz „stvořenostní myšlení“. Určitý problém však tkví v tom, že sám výraz „stvoření“ je víceznačný. Jedná se o první stvoření, tedy počátek našeho světa? Měli bychom myslet spíše na druhé stvoření, tedy postupné utváření již existujícího kosmu, což by teologicky souviselo s udržováním kontingentního jsoucna v existenci, s tajemným *concursus divinus* a s interpretací prozířetelnosti? Do hry by mohlo vstupovat také tak zvané nové stvoření, což by bylo působení milosti, která přivádí dílo stvoření k jeho dokonání. To, jaký z uvedených významů vstupuje v monografii kolegyně Kolářové do hry, nám autorka nesděljuje, nicméně vzhledem k tomu, že přírodní vědy se zabývají již existující přírodou, kterou poznávají postihováním vztahů mezi jevy, příčinami a účinky, by se mělo s největší pravděpodobností jednat o druhou ze tří právě nastíněných možností.

---

orní mentální danosti našeho ducha bez objektivního základu v oblasti reálné fyziky. Rozpínání našeho kosmu tedy není vyplňováním nějakého abstraktního prostoru, ale rozšiřováním se našeho časoprostoru jako takového. Již samo zrychlující se rozpínání kosmu svědčí o aktuální prostorové konečnosti našeho světa. Nekonečno přece nemůže narůstat. Snění o jiných kosmech je fyzikálně naprosto neprokazatelnou mentální aktivitou. Myslet jistě není zakázáno, nicméně představy jiných vesmírů jsou něco jako určitá přirozená víra, a nikoli přírodovědecky prokázaná, tedy verifikovatelná či falzifikovatelná záležitost.

⁶ K tématu prostoru doporučuji vynikající práci věhlasného českého autora: srov. Petr VOPĚNKA, *Úhelňý kámen evropské vzdělanosti a moci*, Praha, 2000.

Dovolím si podotknout, že zejména tak zvaní „maloměstští ateisté“, kteří tak doopravdy přírodovědci většinou nebyli, z druhé poloviny předminulého věku (srov. *Schriften zum kleinbürglichen Materialismus* – Vogt, Büchner, Moleschott 1–2, ed. Dietrich Vittich, Berlin: Akad. Verlag, 1971) argumentovali věčností hmoty a nekonečností kosmu, což ovšem moderní astrofyzika a astronomická pozorování jednoznačně vyvrátily.

Z konstatovaného zároveň vyplývá důležité poučení. Jestliže se zabýváme problematikou spadající spíše do oblasti fundamentální teologie, je nevyhnutelné zároveň brát v potaz rozlišování významů slova „stvoření“, jež nám skýtá přednostně dogmatická teologie stvoření, protože obě teologické disciplíny jsou propojeny jako spojité nádoby a panuje mezi nimi vazba, kterou bychom mohli přirovnat k hermeneutickému kruhu.

Pro úplnost na rovině dogmaticko-teologické reflexe dodávám, že teologicky je stvoření jednak vztahem Boha Otce ke světu v Synu a v moci Ducha, jednak sekundárním a recipročním vztahem světa, potažmo člověka k Otci v Kristu a v Duchu svatém. Nebyl-li by Stvořitel sám v sobě meziosobově vztahový, jen obtížně bychom zdůvodnili jeho vztahovost ke světu, aniž by tím přišla vniveč Boží svoboda, transcendence vůči světu.⁷ Dovoluji si tudíž zastávat názor, že tajemství stvoření není akt, proměna, nýbrž právě vztah, či spíše vztahy.⁸ Písmo není o ničem jiném než o právě nastíněných vztazích stvoření jako daru a odpovědi ze strany člověka. O tomtéž by pak měla pojednávat celá teologie, která by tím pádem byla nejenom důsledně trinitární, ale zároveň také v každém ohledu proniknuta tajemstvím stvoření. Kreaturalita jako základní rys takto pojímané teologie by byla zároveň nosnou osou spirituality, která je přece primárně o vztahu k Bohu, bližním a světu. Když už je řeč o stvoření či kreaturalitě jako vztazích, pak určitě není nezajímavé, že přírodověda vlastně zkoumá relace mezi jevy, příčinami a účinky.

2. DALŠÍ KAPITOLY PŘEDMĚTNÉ KNIHY A PROBLEMATIKA POMĚRU TEOLOGIE K PŘÍRODNÍM VĚDÁM NEJEN OD STŘEDOVĚKU PO ROK 1600

Vraťme se k prezentaci obsahu knihy české teoložky. První kapitola nastiňuje počátky autonomizace přírody.⁹ Jedná se o projevy příslušné

⁷ Srov. Ctirad Václav Pospíšil, *I řekl Bůh. Trinitární teologie stvoření*, Praha: Karolinum, 2019. Teologická banalizace vlastního konceptu stvoření představuje jeden ze základních důvodů současné hluboké krize teologie stvoření ve vlastním slova smyslu. Jedná se bohužel o jev celosvětový. Uvedená nedostatečnost se pak musí projevovat také v oblasti kontaktu mezi teologií a přírodními vědami. Kupodivu platí, že důsledně trojičně domyšlené stvoření otevírá nesrovnatelně větší prostor k dialogu s přírodními vědami než stvoření pojímané jako dílo hypotetického jednoosobového Stvořitele.

⁸ Srov. Pospíšil, *I řekl Bůh*, s. 18–23.

⁹ Srov. LKSP, s. 23–64.

mentality v gotickém a renesančním světě. Uvedení jména Alberta Velikého († 1280) je zcela na místě.¹⁰ Dalo by se toho pochopitelně připomenout mnohem více. Za zmínku by určitě stáli františkánští mistři jako Johannes Duns Scotus (1265/66–1308) a Wiliam z Ockhamu (1287–1347),¹¹ kteří svým důrazem na jednotlivé jsoucno filosoficky připravovali cestu empirickému bádání. České prostředí se na přelomu čtrnáctého a patnáctého století mělo rovněž čím pochlubit, například by se jednalo o astronomické dílo mistra Křišťana z Prachatic.¹² Z renesančních autorů kolegyně Kolářová připomíná Mikuláše Kusánského.¹³ Každopádně platí, že scholastická teologie rozhodně nebyla něčím „nerozumným“, pouze jakousi „překážkou“ rozvoje přírodních věd, protože ve skutečnosti k jejich vzniku také vytvářela velmi důležité předpoklady, což kolegyně Kolářová také správně podotýká. Jestliže v pozdějších dobách docházelo k interpretačním a gnozeologickým polemikám, souviselo to se známým a dodnes se opakujícím jevem tak zvané proměny paradigmatu či vědecké revoluce, kdy nové mentální paradigma musí prokázat svou přesvědčivou sílu ve střetu s paradigmatem překonávaným.

Druhá kapitola¹⁴ hovoří o pramenech raně novověké vědy, přičemž padají především jména katolíka Galilea Galileiho (1571–1630) a luterána Johanna Keplera (1564–1642), oba géniové na poli astronomie a oba velmi zbožní mužové s nemalým zápletem pro věc Boží, tedy pro určitou formu teologického myšlení. Autorka věnuje větší pozornost italskému astronomovi, zatímco německy mluvícího génia, který byl těsně spjat s rudolfínskou Prahou,¹⁵ ponechává poněkud stranou. Na pozorováních Tyge Ottessena (de) Braheho postavené a matematicky podložené roz-

¹⁰ Srov. LKSP, s. 27.

¹¹ Dodnes se ve filosofii přírodních věd i v nich samotných používá výraz „Occamova břitva“, což velmi zjednodušeně sumarizuje zkušenost, podle níž to jednodušší řešení bývá také blíže skutečnosti. Uvedené pravidlo má ovšem výjimky. Zároveň lze říci, že se jedná o určité přirozené apriorní nastavení lidské mysli.

¹² Tento mistr a mimo jiné nemalý dobrodinec mistra Jana Husa žil v letech 1366/1368–1439. Byl vynikající astronom, matematik a lékař. Jeho teologické spisy se bohužel nedochovaly, nicméně Křišťanova kniha o astrolábu, pravděpodobně z roku 1407, se jednak zachovala v celé řadě opisů rozesetých po celé Evropě, jednak vyšla v patnáctém století v Itálii jako prvotisk. Srov. Jana NECHUTOVÁ, *Latinská literatura českého středověku do roku 1400*, Praha: Vyšehrad, 2000, s. 228–229.

¹³ Srov. LKSP, s. 31nn.

¹⁴ Srov. LKSP, s. 39nn.

¹⁵ Srov. např. Zdeněk Horský, *Kepler v Praze*, Praha: Mladá Fronta, 1980. Autorka připomenutou knihu v bibliografii uvádí a také v textu cituje.

bití představy kruhové oběžné dráhy planet, bylo fascinujícím přírodovědeckým průlomem a výrazně přispělo k důrazu na empirii a zejména na její precizní matematické zpracování v přírodovědě obecně. Nejedna dnešní astronom a astrofyzik by právě v Keplerovi spatřoval svého prvního skutečně moderního kolegu, jemuž dlužíme opravdu mnohé. Mimochodem Isaac Newton by bez Keplera pravděpodobně jenom stěžil dospěl ke svému objevu gravitace.

Následuje druhá část věnovaná „stvořenostnímu myšlení“. Celkově třetí kapitola jako první krok druhé části poměrně přehledně pojednává o počátcích přirozené teologie.¹⁶ Dlužno doplnit, že kořeny tohoto způsobu argumentování sahají hluboko do antiky, kdy zejména někteří apologeti raného křesťanství správně vycházeli z tak zvaného filosofického monoteismu, který byl ve vyšších vrstvách římské společnosti značně rozšířen.¹⁷ I scholastika znala a rozpracovávala „cesty“, jak racionálně odůvodňovat existenci jediného Boha. Kolegyně Kolářová správně podotýká, že tyto cesty jsou v jistém ohledu aposteriorní, neboť vycházejí z existujícího stvoření směrem k Bohu, vyjma Anselmova „důkazu“ Boží existence. Každopádně platí, že pro přírodovědce a zároveň teology raného středověku nebylo o průkaznosti těchto „cest“ pochyb. Totéž platilo ještě pro nemálo osvícenců, ba dokonce pro nejednoho myslitele přelomu devatenáctého a dvacátého století.¹⁸

V poznámce číslo jedna se tvrdí, že ve vrcholné scholastice „je stvořenostní myšlení tematizováno a systematizováno coby traktát“, s čímž nelze tak docela souhlasit, neboť vrcholná scholastika ve 13. století pojednávala o daném tématu v obsáhlé druhé knize *Sentenci*, což rozhodně nebyl jednolitý traktát, nýbrž souhrn kvestií. Ani pojednání o stvoření

¹⁶ Srov. LKSP, s. 67nn.

¹⁷ Srov. Marcus T. CICERO, *O přirozenosti bohů*, Praha: Jan Laichter, 1948. Jedná se o popis setkání několika učenců ze sklonku římské republiky. Ač se v titulu hovoří o bozích, ve skutečnosti jsou všichni, včetně nejvyššího římského pontifika, zastánci filosofického monoteismu.

¹⁸ Zmínit lze například filosofa a sociologa T. G. Masaryka. Srov. Ctirad V. Pospíšil, *Masaryk iritující a fascinující*, Praha: Karolinum, 2018. Totéž by platilo i pro nejednoho českého přírodovědce druhé poloviny devatenáctého století, byť toto přijímání existence Boha jako garanta smyslu bývalo více méně necírkevní. Srov. Ctirad V. Pospíšil, *Zápolení o pravdu, naději a lidskou důstojnost: Česká katolická teologie. Česká katolická teologie 1850–1950 a výzvy přírodních věd v širším světovém kontextu*, Praha: Univerzita Karlova v Praze, vydavatelství Karolinum, 2017.

v Tomášově *Summě* nelze hodnotit jako traktát.¹⁹ Zajímavé by mohlo být v dané souvislosti zjištění, že teologie stvoření v *Komentáři k Sentencím* mistra Jana Husa nevykazuje hlubší zájem o přírodovědecké názory dané epochy,²⁰ což by ovšem jako jednotlivý případ nemuselo ukazovat na celkový stav dobové teologie.

Autorčino tvrzení, podle něhož teologie a rodící se přírodověda ještě nenalezly své kompetenční meze,²¹ a proto docházelo k prolínání obou intelektuálních sfér, plně vystihuje skutečný stav věcí nejenom v 16. a 17. věku. Úsvit novověku je spojován s italským knězem a učencem Marco Ficinem (1433–1499).²² Dále se hovoří o typickém traktátu o stvoření z období patnáctého a šestnáctého století, pro nějž měl být charakteristický aristotelismus, konkrétně hylemorfismus.²³ Taková ale byla situace dobové filosofie, kterou již tak docela netřívalo v rukou katolické duchovenstvo. Určitě platí, že nové empirické přístupy rozhodně neměly za účel popírání Boha a světa jako stvoření.²⁴ Jestliže se dále tvrdí, že tato proměna vnímání světa měla vést k vědomí, že svět není Bohem, pak to vyznívá podivně, neboť to je přece základní postulát biblické víry, který se vine křesťanským myšlením od počátku podnes.

Následuje představení přínosů Bernardina Telesia (1509–1588), matematika, astronoma a znalce přírodní filosofie.²⁵ Podstatné je, že Bůh svět stvořil, ustavil zákonitosti a síly, které nyní představují svou vlastní aktivitu.²⁶ Tím se potvrzuje v této recenzi výše uvedené upřesnění, že proměna „stvořenostního“ myšlení se týkala druhého stvoření a nového hodnocení *concursus divinus*, protože svět byl nyní vnímán mnohem více

¹⁹ Povahu univerzitního sermonu má druhá část Bonaventurova *Breviloquia*, v níž se autor ze všech sil snaží uvést do souladu dobové „vědecké“ názory na obraz světa s teologickou koncepcí stvoření. Každopádně je pozoruhodné, kolik znalostí velký teolog a filosof o této záležitosti měl a kolik energie vynaložil na uvedení všeho v soulad. Zájem o tehdejší „přírodovědu“ mu určitě upřít nelze. Srov. BONAVENTURA, *Breviloquium*, Praha: Vyšehrad, 2004, č. II, s. 112–137; 308–324. Srov. Ctirad V. POSPÍŠIL, „I punti di contatto tra la teologia della creazione e la cosmologia nell’opera bonaventuriana,“ in *Acta Universitatis Palackianae Olomucensis – Facultas Theologica Cyrillo-Methodiana – Theologica Olomucensis* 10, Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2010, s. 19–34.

²⁰ Srov. Eduard KRUMPOLC, „Teologie stvoření v druhé knize Husova *Komentáře Sentencí*,“ *Studia theologica* 17, č. 4 (2015): 139–152.

²¹ Srov. LKSP, s. 69.

²² Srov. LKSP, s. 73nn.

²³ Srov. LKSP, s. 80.

²⁴ Srov. LKSP, s. 82.

²⁵ Srov. LKSP, s. 89nn.

²⁶ Srov. LKSP, s. 91.

než v předchozích epochách jako samostatná entita se svými zákony a principy. Zkrátka a dobře, teologie tvrdí, že Bůh vše stvořil, jak ale postupoval při jeho povznášení k novým kvalitám jsoucna, toť záležitost, která se více a více přesouvala do kompetence rodící se přírodovědy.²⁷

Celkově čtvrtá kapitola pojednává o metafyzické racionalitě.²⁸ Pátá je věnována problematice Tridentského koncilu v souvislosti s tématem přírody.²⁹ Ukazuje se, že tento důležitý církevní sněm dané problematice a náznakům nové mentality nevěnoval dostatečnou pozornost, pokud vůbec nějakou. Konstatování, že přírodovědecký přístup se postupně rodil v rámci tradiční metafyziky a také v konfrontaci s ní, je vcelku dobře známou skutečností.³⁰

Možná by bylo vhodné připomenout, že prazákladním předpokladem přírodovědy je přesvědčení o existenci inteligibilních struktur v našem univerzu, které odpovídají matematickým potencialitám naší mysli, což určitě není vůbec tak samozřejmé, jak se domnívají ti, kdo celou věc nereflktují a nemají odvahu žasnout. Bádání tak předem předpokládá střet se (stvořitelskou) inteligencí obdobně, jako četba určité knihy odhaluje čtenáři autorovu mysl prostřednictvím vytištěných znaků. Minimálně od 13. století se proto hovořilo o knize stvoření (Bonaventura), která vedle knihy zjevení, tedy Bible, představuje zdroj teologického poznání. Dokonce se předpokládalo, že v případě neexistence prvotního hříchu by člověku ke spáse měla stačit již sama kniha stvoření. O své přírodovědecké práci jako četbě knihy stvoření hovořil nejenom Galilei, ale dokonce ještě někteří významní přírodovědci v prvních desetiletích devatenáctého století. Není tudíž divu, že moderní přírodní vědy se zrodily právě v prostředí, které věřilo v inteligentního Stvořitele, a nikoli tam, kde uvedený filosofický a teologický předpoklad daná kultura neposky-

²⁷ V posledních dvou desetiletích předminulého století přesně takové rozlišení, které také implikuje odlišnou kompetenci teologie a přírodních věd, předkládal ve své vynikající práci francouzský teolog: François DUPINÉ, *Apologie víry křesťanské na základě věd přírodních*, Praha: Cyrillo-Methodějská knihtiskárna, 1897. Kniha výrazně ovlivnila české teologické myšlení stran výzev přírodních věd na několik následujících desetiletí. Její základní postuláty jsou na základě zdravého rozumu pro teologa směrodatné dodnes.

²⁸ Srov. LKSP, s. 99nn.

²⁹ Srov. LKSP, s. 115nn.

³⁰ Srov. LKSP, s. 125.

tovala.³¹ Šestá kapitola je opravdu kratičká a jejím tématem je obecná prezentace tak zvané fyzikoteologie.³²

3. PROBLEMATIKA RODÍCÍ SE MODERNÍ PŘÍRODOVĚDY V RÁMCI TAK ZVANÉ FYZIKOTEOLOGIE

Poslední dvě kapitoly předmětné knihy tvoří třetí část nazvanou „Na pomezí fyzikoteologické syntézy“.³³ Metodologicky zvláštní je, že sedmá kapitola opět pojednává o fyzikoteologii, pročež vyvstává otázka po smyslu předchozí, šesté kapitolky. Autorka tento myšlenkový proud sama definuje velmi výstižně:

Fyzikoteologie propojuje teologický a přírodovědný hermeneutický přístup a usiluje o poznání Boha nikoli, respektive nejen v závislosti na nadpřirozeném zjevení, nýbrž na základě empirického zkoumání přírody, poplatné induktivnímu způsobu myšlení.³⁴

Prvním reprezentantem tohoto směru měl být Gisbert Voetius (1589–1676).³⁵ Zjišťovaná uspořádanost světa je pak čtena jako doklad Boží všemohoucnosti a moudrosti,³⁶ což jsou dodnes spontánní mentální pochody, na něž narážíme nejenom u teologů, ale kupodivu také u řady přírodovědců. Dle mé zkušenosti poměrně často u matematiků a astronomů, méně obvykle u biologů.

Nejobsáhlejší je závěrečná, osmá kapitola,³⁷ v níž jsme seznamováni s přínosy šesti osobností šestnáctého a zejména sedmnáctého století, nikoli výlučně, ale převážně představitelů fyzikoteologie. Prezentace těchto myslitelů je nesporným přínosem recenzovaného díla, nicméně z metodologického hlediska by bylo třeba důkladnějšího odůvodnění výběru oněch šesti jmen. Je evidentní, že v rámci knihy nelze podat vy-

³¹ Srov. např. John C. LENNOX, *Fede e Scienza. La teorie del big bang e l'evoluzionismo darwiniano sono in contrasto con una visione religiosa della vita?*, Milano: Armenia, 2009; Joseph NEEDHAM, *The Great Titration: Science in East and West*, London: Allen and Unwin, 1969.

³² Srov. LKSP, s. 126–129.

³³ Srov. LKSP, s. 131nn.

³⁴ Srov. LKSP, s. 131.

³⁵ Srov. LKSP, s. 136.

³⁶ Srov. LKSP, s. 138.

³⁷ Srov. LKSP, s. 145–230.

čerpávající přehled dobových autorů, a proto autorka podtrhuje, že jde pouze o „sondu“.

Jestliže se ve stejném období přírodovědnými problémy velmi důsledně zabýval světoznámý český teolog a myslitel Jan Amos Komenský, pak vyvstává otázka, proč autorka jeho přínosům nevěnovala větší pozornost.³⁸ Komenský sice nebyl v pravém slova smyslu přírodovědec, nicméně přírodovědecké objevy své epochy reflektoval jako filosof a také teolog. Z vlastní zkušenosti vím, že kritika tohoto typu je poměrně snadnou záležitostí a že autor či autorka díla to má mnohem těžší nežli kritik, proto bych konstatovanou věc nevnímal nikterak tragicky, nýbrž spíše jako výzvu k další práci na příslušném tématu.³⁹ Není také vyloučeno, že v českém prostředí by se v inkriminovaném období našly i jiné opravdu velmi zajímavé osobnosti především z oblasti astronomie.⁴⁰

Popisovat nyní každého ze šesti mužů, jejichž díla autorka zkoumá, by bylo neúměrně dlouhé. S tím, co v této osmé kapitole zaznívá, nemám žádný problém až na bod 8.2, v němž se pojednává o Robertu Bellarmini.⁴¹ Kolegyně Lucie Kolářová konstatuje, že tento kontroverzista se ve svých stěžejních dílech problematice nové přírodovědy nevěnoval. Snaha vytěžit něco z duchovního spisu *O vystupování mysli k Bohu po zebřících věcí stvořených*, Třebíč: Akcent, 2001,⁴² ovšem není bez otazníků,

³⁸ Jméno Jana Amose Komenského se objevuje na stranách 139 a 202, vždy však jako součást citované druhotné literatury zahraniční provenience.

³⁹ Srov. např. Jan Amos KOMENSKÝ, *Vybrané spisy Jana Amose Komenského*. 5. sv, *Výbor ze spisů o filosofii a přírodě; Geometrie a Geodézie; Popis vesmíru v nástinu; O vycházení a zapadání přednějších hvězd oblohy osmé; Přehled fyziky; Zkoumání o podstatě tepla a chladna; Jak mechanikové vyvrátili Descarta a jeho přírodní filosofii; První filosofie; Předchůdce Vševedy; Atrium; Dveře věcí / Diogenes kynik znovu naživu*, Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1968, 503 stran; srov. dále např. PAVEL FLOSS, *J. A. Komenský a vědy o přírodě a člověku*, Olomouc: Krajský pedagogický ústav, 1983, 80 stran; Renate LACHMANN, *Zwei Weisem der Wissensdarstellung im 17. Jahrhundert, oder Kirche und Comenius als Wissensverwalter*, Konstanz: Universität Konstanz, 2003, 20 stran.

⁴⁰ Srov. např. Zdeněk Horský, *Koperník a české země. Soubor studií o renesanční kosmologii a nové vědě*, Červený kostelec: Pavel Mervart, 2011. Autorka připomenutou knihu v bibliografii uvádí a také v textu cituje.

⁴¹ Jestliže v přehledu použité literatury je tento autor uváděn jako „Bellarmin“ a také jako „Bellarmino“ (s. 252), není to autorčina chyba, protože pouze reprodukuje rozdílné bibliografické údaje tak, jak se nacházejí v příslušných edicích a katalozích.

⁴² Jedná se o přetisk překladu Jakuba Demla s týmž titulem, Brno: Brněnská tiskárna, 1948. Mimochodem, nejstarší český překlad tohoto díla vyšel již v roce 1630: Robret BELLARMIN, *Nebeský Ržebříjk, To gest: Wstupováníj Mysli Lidské od Země do Nebe k Bohu Stvořiteli, po Stupnijch rozdílných wsselikého na Swětě Stvořeníj*, Praha: u Jana Mladssjho Biliny, 1630.

protože hledání nových přírodovědných přístupů v díle čistě duchovním,⁴³ po výtce meditativním podle mne neodpovídá příslušnému literárnímu druhu.

Celkový závěr⁴⁴ shrnuje zjištěné skutečnosti. Velmi důležité je konstatování: „Analýzy každopádně nepotvrdily běžnou sekularizační praxi, že by vzestup nové vědy znamenal pokles významu náboženství, respektive náboženské hodnoty přírody.“⁴⁵

Dovolím si podotknout, že k uvedenému sekularizačnímu a zejména proti katolicismu směřujícímu vlivu nové vědy docházelo výrazněji až v druhé polovině předminulého století, a to v souvislosti s politickým snažením o emancipaci určitých společenských vrstev, případně s německým nacionalismem (*Kulturkampf*). Tyto výrazně ideologizované interpretace přínosů astronomie, nové geologie, evoluční biologie, prehistorické archeologie a paleoantropologie ovšem zpravidla nevycházely z vědců samotných, nýbrž z určitých výše zmíněných zájmových skupin. Reakce teologie ve formě apologetiky rozhodně nebyla v letech 1850–1950 tak „tmářská“ a „nepřijatelná“, jak se domnívají ti, kdo příslušnou literaturu neprostudovali a neanalyzovali v jejím dobovém kontextu.⁴⁶

4. ZÁVĚR:

PODNETNÁ A PŘÍNOSNÁ MONOGRAFIE

Celkové hodnocení monografie kolegyně Lucie Kolářové je veskrze pozitivní, protože se jedná o dílo přínosné, zajímavé a v určitých ohledech objevené. Jestliže jsem s autorkou o některých věcech polemizoval, mělo by to být vnímáno jako snaha o nastínění dalších možných směrů jejího výzkumu, možná také jako pokus o projasnění některých záležitostí v knize samotné. Zároveň jsem tímto způsobem dostal příležitost

⁴³ Výslovně přiznávanou inspirací Bellarminova *Výstupu mysli* je spis: SROV. SV. BONAVENTURA, *Putování mysli do Boha*, Krystal OP: Praha, 2017³.

⁴⁴ Srov. LKSP, s. 239–248.

⁴⁵ Srov. LKSP, s. 242.

⁴⁶ Srov. Ctirad V. POSPÍŠIL, *Zápolení o pravdu, naději a lidskou důstojnost: Česká katolická teologie. Česká katolická teologie 1850–1950 a výzvy přírodních věd v širším světovém kontextu*, Praha: Univerzita Karlova v Praze, vydavatelství Karolinum, 2017; Ctirad V. POSPÍŠIL, *Průkopníci a jejich odpůrci. Světová katolická teologie 1871–1910 a evoluční vznik-stvoření člověka*, Praha: Karolinum, 2018.

k hlubšímu zamyšlení nad tajemstvím stvoření i nad dějinami teologie. Kvalitní monografie zkrátka a dobře provokuje k přemýšlení a k odborným diskuzím. Kniha kolegyně Kolářové si takovou pozornost určitě zasluhuje, což o řadě publikací popularizačního rázu rozhodně neplatí. Zkrátka a dobře, inteligentní práce kolegyně Kolářové určitě české katolické teologii dělá čest a některé diskutabilní body na tom nemění zholanic, protože dokonalost nemůže být požadována od žádného člověka, pročez ani od autora této recenze.

Doufám, že prezentovaná kniha si najde zájemce nejenom mezi teology, ale také u odborníků na dějiny přírodních věd, mezi zájemci o problematiku poměru teologie a přírodních věd, jichž kupodivu není mezi věřícími i církevně neorganizovanými v naší zemi není zase tak málo, jak by se na první pohled mohlo někomu zdát.

**The Theology of Creation and the Natural Sciences:
Reflections on the Book of Lucie Kolářová**

Keywords: The Theology of Creation; Natural Sciences; the Early Modern Period

Abstract: The author reflects not only on the book L. Kolářové, *Stvoření, nebo příroda*, Praha: Pavel Mervart, 2018, but also on the issue of the Theology of Creation as a whole. We have to distinguish between the first, the second, the continuous, the new and the completed creation. It seems to be convenient to present a specific part of the Theology of Creation in relation to the natural sciences in Fundamental Theology and the biblical concept of creation as part of Soteriology in Dogmatic Theology.

prof. Ctirad Václav Pospíšil, Th.D.
TF JU
Kněžská 8
37001 České Budějovice
cpospisil@volny.cz